

مطبوعات دینی

یکم

زندگی انسان‌ها هیچ‌گاه فارغ از دغدغه‌های دینی نبوده و دین همواره نقشی تعیین‌کننده داشته است. دین از آن‌رو که با حیاتی‌ترین نیازها و گرایش‌های آدمی سروکار دارد، بدین منزلت والا نائل آمده است. از این‌روست که دانشوران و فرهیختگان نیز در پژوهش‌های خود هیچ‌گاه این قلمرو را از نظر دور نداشته‌اند. از عهد باستان تا کنون، کمتر اندیشمندی فرزانه‌ای را می‌شناسیم که در باب دین تحقیقی به دست نهاده و اثری برجای نهماده باشد. حتی کسانی که نگاه مثبتی به دین و کارکردهای آن نداشته‌اند، نتوانسته‌اند بی‌اعتنا از کنار این مقوله بگذرند و کوشیده‌اند موضع خود را در قبال این موضوع تعیین و تبیین کنند.

مطالعات باستان‌شناختی و تاریخی نشان داده که حتی در جوامع ابتدایی نیز تلقی‌هایی از دین و امر قدسی وجود داشته است. شمنیزم، آئیمیزم و اعتقاد به مانا، تابو، توتم و کاهنان همه جلوه‌هایی از ایمان مذهبی به حقایق ماورایی در جوامع ابتدایی‌اند. به مرور با پیشرفت تمدن انسانی، برداشت‌های دینی نیز عمیق‌تر شده است، تا جایی که یکی از مؤلفه‌های سازندهٔ اغلب تمدن‌های شناخته‌شده را دین دانسته‌اند.

دین حتی در قرون جدید نیز پایگاه و جایگاه خود را از دست نداده است، و اگر احياناً از سطح جامعه و ساحت قدرت و اقتدار سیاسی به زیر کشیده شده، در اعماق جان انسان‌ها به حیات خود ادامه داده است. با تکیه بر داده‌های عینی و یقینی می‌توان با

صراحت و قاطعیت گفت که در دهه‌های اخیر، دین و دینداری در همه سطوح و لایه‌ها و در همه جوامع و مجامع بسیار فعال‌تر و پویاتر شده است. رونق پژوهش‌های دینی در اغلب مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی بهترین گواه این حقیقت است.

دوم

دین‌پژوهی را به دلیل موضوع و متعلقش باید از برترین پژوهش‌ها به شمار آورد. پژوهشی که جایگاه آدمی را در هستی و نگاه او را به مبدأ و منتهای هستی بازمی‌شناساند و بایسته‌های اخلاقی و رفتاری را به او می‌نمایاند، بدیهی است که بر فراز دیگر پژوهش‌ها قرار گیرد و مبنا و معنابخش و جهت‌دهنده دیگر کاوش‌ها و کوشش‌ها گردد. با اذعان به این منزلت والا، سوگمندانه باید گفت که هنوز آن‌چنان‌که باید و شاید بدین قلمرو اهتمام لازم داده نشده، و اگر هم‌تی هم مصروف شده همراه با کاستی‌ها و ناراستی‌ها بوده است و گاهی نه تنها به دین خدمت نرسانده، که از منزلت آن فروکاسته است. امروزه به پژوهش‌های دینی نقدهایی بس جدی و خردکننده وارد شده است، که نمی‌توان به سادگی از کنار آنها گذشت.

برای اعتلای مطالعات دینی باید در مبانی حاکم بر آنها و نیز روش‌ها و سازوکارهای تحقیق دینی به جد تجدیدنظر کرد. گذشته از این مبادی فلسفی و روش‌شناختی، یکی از ضعف‌های پساگرفته در کاوش‌های دینی در کشور ما، نبود مدیریت دین‌آشنا و زمانه‌شناس در این عرصه است. انجام کارهای موازی و تکراری، بی‌توجهی به اقتضائات و اولویت‌های زمانه و پاره‌ای از کاستی‌های موجود در محتوا و صورت، همه ناشی از فقدان چنین مدیریتی است. البته این مدیریت هرگز نباید در روند مطالعات و تحقیقات دخالت و اعمال نظر کند، اما می‌تواند با نظارت دقیق، اطلاع‌رسانی روزآمد، ارائه خدمات تحقیق و توصیه‌های کارشناسی شده به پژوهش‌های دینی مدد رسانده، آنها را سامان‌مند کند.

از کنگره دین‌پژوهان، که به همّت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تاکنون دو نشست آن برگزار شده است، انتظار می‌رود که با کنار هم نشانیدن مراکز و محققان دین‌پژوه بتواند زمینه‌ساز تحقق چنین مدیریتی باشد، مدیریتی برآمده از درون مجامع و اندیشمندان دین‌پژوه که دلمشغولی اصلی آن ساماندهی امر پژوهش دینی باشد.

سوم

امروزه مطبوعات بیش از هر زمان دیگری نقش آفرین و اثرگذار شده‌اند. نفوذ چشمگیر رسانه‌های تصویری نیز توانسته است از نقش و منزلت رسانه‌های مکتوب بکاهد. دقیقاً به همین جهت است که، به ویژه در دو دههٔ اخیر، پژوهشگران عرصهٔ دین در کشور ما اقبال روزافزونی نسبت به این رسانه نشان داده‌اند و با انتشار مجلات و نشریات مختلف در زمینه‌های گوناگون دینی توانسته‌اند شکل‌دهندهٔ جریانی در قلمرو مطبوعات باشند که ما امروزه از آن به مطبوعات دینی تعبیر می‌کنیم.

با عنایت به اهمیت این گروه از مطبوعات، معاونت مطبوعاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، با همیاری ادارهٔ کل این وزارتخانه در استان قم، به برپایی جشنوارهٔ مطبوعات دینی همّت گماشته است. ضمن سیاست از این اهتمام و با آرزوی موفقیت برای این اقدام، بجاست یادآور شویم که مهم‌ترین مشکل فعلی مطبوعات دینی ما ناتوانی یا کم‌توفیقی در ایجاد ارتباط با مخاطبان و پایین بودن آمار خوانندگان واقعی آنهاست. اتکای اغلب نشریات دینی بر منابع مالی تضمین‌شده و توزیع رایگان بخش قابل توجهی از شمارگان آنها بر این ناتوانی پوششی ضخیم نهاده و مایهٔ غفلت از تلاش برای مخاطب‌یابی و جلب رضایت خوانندگان شده است.

به نظر می‌رسد یکی از وظایف مبرم و فوری اصحاب مطبوعات دینی به دست آوردن آمار واقعی مخاطبان حقیقی‌ای است که بدون مشارکت هیچ نهاد یا مؤسسهٔ واسطه‌ای، بابت این مطبوعه‌ها هزینه می‌پردازند و پیگیر و پی جوی انتشار و دریافت آنها هستند. نتیجهٔ این بررسی، که تا حدودی هم‌اکنون نیز قابل پیش‌بینی است، برای کسانی که دلسوز دین و اموال عمومی‌اند بسیار نگران‌کننده خواهد بود.

چهارم

به راستی چرا ما در جلب مخاطب آن‌چنان‌که شایسته است، موفق نیستیم؟ برای پاسخ‌گفتن به این پرسش گزینه‌های مختلفی پیش‌روی ماست: این‌که جامعه را گرفتار ضعف دینی و سست اعتقادی بدانیم؛ یا نهادهای مسئول را به اهمال و سستی در پشتیبانی از مطالعات و مطبوعات دینی متهم کنیم؛ یا این‌که این قلمرو را فاقد جذابیت‌های کافی دانسته، به دلیل ناممکن بودن یا نادرست بودن به‌کارگیری روش‌های ژورنالیستی و

مخاطب‌پسند در آن، ظرفیت آن را برای رقابت با دیگر رسانه‌ها و مطبوعات ناچیز بشماریم، یا....

چنین می‌نماید که گزینه‌هایی از این قبیل حاوی نوعی فرافکتی باشد. این عوامل، حتی اگر واقعی و اثرگذار باشند، نمی‌توانند و نباید مانعی جدی در برابر پیشرفت نشریات دینی فراهم آورند. حتی در چنین شرایطی می‌توان با نشان دادن زیبایی‌های دین، جان‌های تشنه و حتی انسان‌های سرخورده را به آستان دین و معنویت درآورد.

توجه به تفاوتی که در میزان مقبولیت میان مطبوعات دینی وجود دارد و این‌که برخی از آنها تا حدّ زیادی توانسته‌اند بر ذهن و دل مخاطبان خود اثر بگذارند، نشان می‌دهد که در شناخت عوامل واقعی وضعیت فعلی اغلب مطبوعات دینی باید در پی عواملی دیگر باشیم و نگاه انتقادی‌مان، بیش از توجه به بیرون، معطوف کاستی‌ها و سستی‌های خودمان باشد.

واقعیت آن است که مطبوعات دینی از ضعف‌هایی چون فرو گذاشتن پرسش‌های واقعی و نیازهای جدی نسل امروز، عرضه پاسخ‌های ناموجه یا ناکافی، بهره جستن از ادبیاتی نامطبوع یا نسخ‌شده، گستردگی قلمرو تحقیق و نگارش و تخصصی نبودن، نبود تنوع کافی در طرح اندیشه‌ها و آرای دین‌پژوهان مختلف، و ورود در گرایش‌ها و جهت‌گیری‌های سیاسی و فکری خاص رنج می‌برد. در کنار این عوامل، باید به ضعف‌های شکلی در زمینه ویراستاری، طراحی و صفحه‌آرایی و نیز ناکارآمدی نظام توزیع این گروه از نشریات اشاره کرد. ضعف توزیع هم به معنای نرساندن این نشریات به مراکز فروش، و هم به معنای معرفی نکردن آنها به مخاطبان است. تفصیل و تحلیل این عوامل فرصتی دیگر می‌طلبد. امید می‌رود که جشنواره مطبوعات دینی بتواند در نشست‌های جنبی خود به واکاوی دقیق این موضوع پرداخته، توصیه‌هایی راهگشا و عملی به دست دهد.